

สรีรศาสตร์ศาสตร์คัมภีร์บาลีไวยากรณ์โบราณ

รศ. จิรภัทร แก้วกู่
อาจารย์ประจำสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ความสำคัญของเรื่อง

ภาษาบาลีเดิมมีสถานภาพเป็นภาษาพูดท้องถิ่นอินเดีย และเป็นภาษาที่รองรับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จึงนับเป็นภาษาที่สูงส่ง สวยงาม และสมบูรณ์ คำอธิบายการใช้ภาษาบาลีตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธพจน์ ซึ่งปัจจุบันเป็นภาษาเขียน หรือยัดเอาภาษาในพระไตรปิฎกเป็นบรรทัดฐานเรื่องความถูกต้องและสวยงาม โดยรวบรวมกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับให้ผู้เขียนถือปฏิบัติตาม

แนวคิดทางภาษาศาสตร์ถือว่าภาษาต่าง ๆ ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นตามความจำเป็นเฉพาะของผู้ใช้ภาษา เพื่อตอบสนองความต้องการในสังคมนั้น ๆ ไม่มีภาษาใดสูงส่ง สวยงาม หรือสมบูรณ์กว่าภาษาอื่นทั้งสิ้น ภาษาพูดเป็นภาษาที่แท้จริงที่คนทั่วไปใช้กันอยู่ จึงต้องเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาษาพูดเป็นหลัก

บทความนี้มุ่งพิจารณาเฉพาะเสียงพยัญชนะจากเอกสารโบราณคือคัมภีร์กัจจายนะ โมคคัลลานะ และสัททนีติ ว่ามีชุดคำอธิบายลักษณะภาษาตามหลักบาลีไวยากรณ์ดั้งเดิม ที่แสดงรูปแบบ (Form) และเนื้อหา (Substance) แตกต่างหรือสอดคล้องกับวิชาภาษาศาสตร์ปัจจุบันอย่างไรบ้าง หรือมีประเด็นที่ต่างกันเฉพาะถ้อยคำที่ต่างยุคสมัยและต่างภาษาเท่านั้น

ที่มาของเรื่อง

บรรดาไวยากรณ์โบราณ (Classical Grammar) นักไวยากรณ์กรีกศึกษาภาษาด้วยเหตุผลทางปรัชญาคือต้องการรู้ธรรมชาติของมนุษย์และจักรวาล นักไวยากรณ์โรมันศึกษาภาษาละตินเพื่อต้องการจะใช้ภาษาให้ได้ดีขึ้นและผู้รู้ภาษาละตินย่อมได้รับการยกย่อง ส่วนนักไวยากรณ์อินเดียศึกษาภาษาเพื่อให้เข้าใจคัมภีร์ทางศาสนา

นักไวยากรณ์อินเดียชื่อ ปาณินิ (Panini) ได้ศึกษาภาษาในคัมภีร์พระเวท (๔-๕ ศตวรรษ ก่อนคริสตกาล) และได้เขียนผลงานที่ดีที่สุดคือ ไวยากรณ์อัสถายายี (Asthdhyayi) และเรียก ภาษาที่เขียนบรรยายคัมภีร์พระเวทว่า สันสกฤต โดยอธิบายระดับเสียงภาษาสันสกฤตโบราณว่ามี ๓ ระดับคือ สูง ต่ำ และตก อธิบายกฎการสร้างคำเป็นข้อความสั้น ๆ เรียกว่า สูตรา (Sutras) มีประมาณ ๔,๐๐๐ สูตรา และมีการระบุรากศัพท์และวิภัตติปัจจัยซึ่งทำในแนวเดียวกันกับที่นักภาษาศาสตร์สมัยใหม่วิเคราะห์หน่วยคำ

ตำราของปาณินิเป็นไวยากรณ์ที่เขียนโดยการวิเคราะห์ภาษา และใช้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ ผลงานยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ ไม่มีไวยากรณ์เล่มใดในโลกเสมอเหมือนและเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ภาษาที่ดีชิ้นหนึ่งแก่นักภาษารุ่นหลัง แต่นักไวยากรณ์ยุคต่อ ๆ มากลับยึดถือแนวทางอันสืบเนื่องมาจากกรีกและโรมัน ไม่ได้สานต่อการศึกษาของปาณินิ

สืบมาจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ เริ่มแต่ ค.ศ. 1786 เมื่อ เซอร์ วิลเลียม โจนส์ (Sir William Jones. 1764-1794) ที่ทำงานด้านกฎหมายของบริษัทอินเดียตะวันออก เขาได้เสนอผลงานด้านภาษาแก่ Royal Asiatic Society ในกัลกัตตา ประเทศอินเดีย ที่แสดงความสัมพันธ์ของภาษาศาสตร์เชิงเปรียบเทียบระหว่างภาษาสันสกฤตกับละติน กรีกและภาษากลุ่มเยอรมัน ดังที่เขากล่าวว่ “...The Sanskrit language is more perfect than Greek, more copious than Latin, more refined than either...” (Phinit askson 1876 : 24)

แม้ว่ามีได้เป็นคนแรก แต่การศึกษาภาษาสันสกฤตของ Jones การนำมาเปรียบเทียบกับภาษากรีกและละตินนั้น กลายมาเป็นวิธีการศึกษาภาษาศาสตร์เปรียบเทียบเชิงประวัติ เป็นจุดเริ่มของการศึกษาภาษาศาสตร์ในยุคปัจจุบัน โดยได้มีการนำเอาวิธีวิเคราะห์ภาษาของปาณินิมาเป็นแบบฉบับในการศึกษาภาษา การเปิดพรหมแดนภาตวรรษวิบูลย์โลกตะวันตก และส่งผลมาสู่การศึกษา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหรือภาษาบาลีในที่สุด

โครงสร้างคำบรรยายเสียงภาษาบาลี

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์โบราณ หรือที่นิยมเรียกกันในกลุ่มผู้ศึกษาว่า บาลีใหญ่ บาลีสูตร มี ๗ คัมภีร์คือ กัจจายนะ โมคคัลลานะ สัททนีติ รูปลัทธิ นยาสะ (มุขมัตตทีปนี) พาลาวตาร และ สุตตนิเทศ แต่หากนับรวมกับหนังสือที่แต่งขยายความและแต่งเฉพาะที่หอสมุดวชิรญาณชั้นมัชฌิม

ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ มีประมาณ ๑๓๔ คัมภีร์ พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตธมฺโม) รวบรวมรายชื่อไว้เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ จำนวน ๑๕๓ คัมภีร์

บาลีใหญ่ข้างต้น มีการจัดสำนักหรือแนวคิดทางไวยากรณ์ วิลเลียม ไกเกอร์ (W. Geiger) ได้แบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี ๓ สาย (W. Geiger. ๑๙๖๔ : ๔๙-๕๐) คือ (๑) สายกัจจายนะ (๒) สายโมคคัลลานะ และ(๓) สายลัทธินิติ แต่ เอ็ม.เฮช. โบด (M.H. Bode. ๑๙๖๕ : ๒๖) พบว่านักวิชาการชาวพม่าแบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์ออกเป็น (๔) สายคัมภีร์ลัทธสังคหะ

ชุดบรรยายเสียงหรือที่เรียกว่า **สรีรศาสตร์** (Articulatory Phonetics) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับอวัยวะที่สัมพันธ์กับการพูด องค์ประกอบในการเปล่งเสียงพูด และประเภทและจุดที่เกิดเสียงพยัญชนะ

ตาราง ๑ หน่วยเสียงพยัญชนะวรรคภาษาบาลี

ประเภทเสียง ฐานกรณ์	ประเภทเสียง				นาสิก
	อโฆษะ		โฆษะ		นาสิก
	สถิล	ธนิต	สถิล	ธนิต	
กัณฐุชะ	ก	ข	ค	ฆ	ง
तालुชะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
มูทฐชะ	ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ทันตชะ	ด	ธ	ท	ถ	น
โอษฐุชะ	ป	ฟ	พ	ภ	ม

ตาราง ๒ หน่วยเสียงพยัญชนะอวรรคภาษาบาลี

ประเภทเสียง ฐานกรณ์	โฆษะ	นาสิกโฆษะ	อุสุมโฆษะ	อรรหสระโฆษะ
กัณฐุชะ	ท	อ		
ตาลุชะ			ล	ย
มุกุทธชะ	ร พ			
ทันตชะ	ล			
โกฎุชะ				ว

จากตารางข้างต้น คัมภีร์บาลีไวยากรณ์แสดงโครงสร้างลักษณะไวยากรณ์ไว้ ๓ ลักษณะคือ

- (๑) ฐานกรณ์ ระบุไว้ ๕ ลักษณะ ได้แก่ กัณฐุชะ ตาลุชะ มุกุทธชะ ทันตชะและโกฎุชะ
- (๒) ประเภทของเสียงพยัญชนะระบุไว้ ๑ ประเภท ได้แก่ นาสิก
- (๓) คุณภาพของเสียงระบุไว้ ๔ ลักษณะ ได้แก่ อโฆษะ โฆษะ ลีถิล และธนิต

ฐานกรณ์ : ประเภทและจุดที่เกิดเสียงพยัญชนะ

เมื่ออวัยวะที่สัมพันธ์กับการพูดคือ ปอด กล่องเสียง เส้นเสียง ช่องคอ ลิ้น เพดานปาก ฟัน ริมฝีปากได้รับคำสั่งจากสมองและทำงานตามคำสั่งนั้นออกมาในรูปของคลื่นเสียง ซึ่งแพร่ออกในทุกทิศทางจากบริเวณปากของผู้พูด เราเรียกว่า **ลักษณะการแปรเสียง** (Manner of Articulators) เมื่อคลื่นเสียงเหล่านี้เคลื่อนเข้าไปในหู ทำให้เกิดสัญญาณทางเสียงผ่านเข้าไปในเยื่อแก้วหูของผู้ฟังซึ่งทำให้เยื่อแก้วหูเคลื่อนไหว และส่งสัญญาณการรับฟังเข้าไปยังประสาทในสมอง ทำให้ผู้ฟังตีความเป็นเสียง

ในการศึกษาเรื่องการแปรเสียงพยัญชนะดังกล่าวนี้ คัมภีร์บาลีไวยากรณ์โบราณได้กำหนดประเด็นในการศึกษาไว้ ๓ เรื่องคือ **ฐาน กรณ์** และ**ปยตนะ** (Place of articulators) มีรายละเอียดดังนี้

กรณ์ ชิวหมชฌ์ ตาลุชาน์, ชิโวหคคฺ มุทชาน์, ชิวหคคฺ ทนตชาน์, เสสา สกฏจัน
กรณา ฯ (ลัทพนิตี.สุตต.. ๒๕๒๕ : ๒๓/๑๐)

กลางลิ้น เป็นกรณ์ของพยัญชนะที่เกิดที่เพดาน, ที่ใกล้ปลายลิ้น เป็นกรณ์ของพยัญชนะ
ที่เกิดที่ปุ่มเหงือก, ปลายลิ้น เป็นกรณ์ของพยัญชนะที่เกิดที่ฟัน, ส่วนพยัญชนะที่เหลือ มีฐานของ
ตน ๆ เป็นกรณ์ฯ

๒. ฐานกรณ์

ฐาน แปลว่า จุดที่ตั้งหรือตำแหน่งของอวัยวะสำหรับแปรเสียงของเสียงพยัญชนะ เป็น
อวัยวะส่วนบนภายในช่องปาก ที่เคลื่อนไหวไม่ได้ (Passive articulators)

กรณ์ หมายถึง อวัยวะที่เคลื่อนที่ไปประชิดหรือใกล้ฐานเพื่อกระทำเสียง (Active
articulators) จึงแปลว่า กระทำ เป็นอวัยวะซึ่งอยู่ด้านล่างของช่องปาก

ในการออกเสียงพยัญชนะแต่ละครั้งจะไม่ใช้ฐานหรือกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จะใช้
เป็นคู่ ๆ ระหว่าง ฐานกับกรณ์

จากชุดคำบรรยายลักษณะภาษาข้อ ๑. จะเห็นได้ว่าท่านแสดง ฐาน และกรณ์ไว้ชัดเจน
มีเพียงแบบเรียนบาลีไวยากรณ์เท่านั้นที่แสดงไว้เฉพาะฐาน ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๓ ฐานพยัญชนะบาลีและสันสกฤต

บาลี	สันสกฤต	ความหมาย
๑. กัณฐะ	กัณฐ	เกิดที่คอ
๒. ตาลุ	तालप्य	เกิดที่เพดาน
๓. มุทชะ	मूर्धन्य	เกิดที่ปุ่มเหงือก
๔. ทันตะ	तन्त्य	เกิดที่ฟัน
๕. โอฏฐะ	ओष्ठ	เกิดที่ริมฝีปาก
๖. นาลิกัฏฐานชะ	नालिक्य	เกิดที่จมูก
๗. -	शिवामुल्य	เกิดที่โคนลิ้น
(๗) อุรลิชะ	-	เกิดที่อก

จากข้อมูลชุดดังกล่าวสามารถแสดง ฐาน และ กรณ ได้ดังนี้

ตาราง ๔ ฐานกรณ์พยัญชนะบาลี

พยัญชนะ	ฐาน	กรณ์	ความหมาย
วรรณ ก	๑. กัณฐะ	กัณฐะ	คอ + คอ
วรรณ จ	๒. ตาลุ	ชีวหัมชะ	เพดาน + กลางลิ้น
วรรณ ฎ	๓. มุทชะ	ชีวโทปะคะ	ปุ่มเหงือก + ใกล้ปลายลิ้น
วรรณ ต	๔. ทันตะ	ชีวหัคคะ	ฟัน + ปลายลิ้น
วรรณ ป	๕. โอฏฐะ	โอฏฐะ	ริมฝีปาก(บน) + ริมฝีปาก(ล่าง)
	๖. นาลิก		จมูก
	๗. อรุลิ	-	อก

จากตารางที่ ๔ จะเห็นว่าคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ได้กำหนดจุดอวัยวะจากด้านลิ้นในปาก ออกสู่ด้านนอกของปากคือ คอหอย (กัณฐะ) เพดานแข็ง (तालु) ปุ่มเหงือก (มุทชะ) ฟัน (ทันตะ) และริมฝีปาก (โอฏฐะ) ในชื่อว่า *เสสา สกฏฐานกรณา (ส่วนพยัญชนะที่เหลื่อ มีฐานของตน ๆ เป็นกรณ์)* หมายถึงข้อ ๑ (คอ+คอ) และข้อ ๕ (ริมฝีปาก + ริมฝีปาก)

ส่วนวิธีการจัดเรียงลำดับของเสียงพยัญชนะตามวิชาภาษาศาสตร์ จะเริ่มต้นจากเสียงที่เกิดด้านนอกไปสู่ด้านใน ริมฝีปาก (bilabial) ฟัน (dental) ปุ่มเหงือก (alveolar) เพดานแข็ง (palatal) เพดานอ่อน (Velar) และคอหอย (glottis)

ข้อ ๖ นาลิกัฏฐานชา แปลว่า เกิดที่ฐานนาลิก หมายถึงหน่วยเสียงพยัญชนะสุดวรรณ คือ ง ญ ฌ ญ ม เกิดตามฐานเดิมตามวรรณแล้ว มีนาลิกเป็นฐานอีกด้วย ดังนี้

ตาราง ๕ ฐานกรณ์พยัญชนะนาสิก

พยัญชนะ	ฐาน(๑)	กรณ์	ฐาน(๒)	ความหมาย
ง	๑. กัณฐะ	กัณฐะ	นาสิก	คอ + คอ + นาสิก
ญ	๒. ตาลุ	ชีวิหมัชณะ	นาสิก	เพดาน + กลางลิ้น + นาสิก
ณ	๓. มุทระ	ชีวิโหปคคะ	นาสิก	ปุ่มเหงือก + ใกล้เคียงลิ้น + นาสิก
น	๔. ทันตะ	ชีวิหคคะ	นาสิก	ฟัน + ปลายลิ้น + นาสิก
ม	๕. โอฏฐะ	โอฏฐะ	นาสิก	ริมฝีปาก(บน) + ริมฝีปาก(ล่าง) + นาสิก

เสียงที่เกิดจากการที่ฐาน(๑) และกรณ์จะปิดกั้นทางเดินของกระแสลมไม่ให้ออกได้สะดวก แล้วปล่อยลมออกพร้อมกัน ทั้งทางช่องปากและช่องจมูก(ฐาน ๒) นักบาลีไวยากรณ์จึงกำหนดให้นาสิกเป็นฐานด้วย รวมฐาน ๒ ฐาน และ กรณ์ ๑ กรณ์ เรียกว่า สกัฏฐานนาสิกัฏฐานชา (เกิดที่ฐานของตนและฐานนาสิก) ส่วนพยัญชนะวรรคอื่น ๆ จะปิดช่องจมูกให้ลมออกช่องปากเพียงอย่างเดียว ในวิชาภาษาศาสตร์จัดนาสิกเป็นประเภทของเสียงเรียกว่า Nasal เท่านั้น

ส่วน อรุลิชะ เกิดแตก เป็นฐานที่ ๗ ที่ปรากฏเฉพาะคัมภีร์ลัททินิตินั้น (ลัททินิตินิ. สุตต.. ๒๕๒๒ : ๒๓/๑๐) เป็นฐานของพยัญชนะคือ หุ ที่ผสมหรือซ้อนกับพยัญชนะอรรหระ (อวรรค) ๔ ตัว คือ ร ล ว พุ เช่นคำว่า ชิวหา วุลโห ในเวลาออกเสียงจะต้องกระแทกลมออกจากปอด หรือทรวงอก จึงเรียกว่า อรุลิชะ

๓. วิธีบรรยายเสียง

เสียงพยัญชนะเหล่านี้สามารถบรรยายตามชุดข้อมูลบาลีไวยากรณ์และวิชาภาษาศาสตร์ ดังนี้

(๑) พยัญชนะวรรคกัณฐะ/กัณฐะ เป็นฐานคอหอย (Guttural) ตามธรรมชาติของเสียงนี้ ไม่ได้เกิดที่คอโดยตรงเหมือนสระ อ,อา แต่เกิดที่ลิ้นส่วนหลัง (dorsum) กับเพดานอ่อน (velum) วิชาภาษาศาสตร์จึงนิยมเรียกชื่อ dorsovelar หรือ velar

ฐานนี้บางแห่งเรียกว่า ชิวหามูลิยะ แปลว่า เสียงโคนลิ้น (William D. Whitney. 1973 : 39) วิธีทำเสียงคือใช้ลิ้นส่วนหลัง หรือโคนลิ้นกักลมไว้ แล้วจึงค่อยปล่อยให้ระเบิดออกมา

(๒) พยัญชนะวรรคतालुच्चे/तालुयच्चे เป็นฐานเพดาน (Palatal) เกิดจากลิ้นส่วนกลาง (frontal) และเพดานแข็ง (fronto - palatal) ปัจจุบันเรียกว่า เสียงเพดานแข็ง (Palatal)

(๓) พยัญชนะวรรคमृत्थच्चे/मृत्थन्यच्चे เป็นฐานปุ่มเหงือก (alveolar) จากการม้วนลิ้นเข้าไปแตะยอดเพดานปาก แล้วปล่อยให้เสียงระเบิดออกมา

มृत्थน्यच्चे(มृत्थน्यच्चे) แปลตามรูปศัพท์ว่า การออกเสียงในคิระซึ่งคำว่า คิระ(มृत्थน) ในที่นี้ หมายถึง เพดานหรือส่วนสูงของปาก ในการออกเสียงจึงจำเป็นต้องใช้ลิ้นงอกลับจึงจะกักลมได้

ในคัมภีร์บาลีไม่มีระบุว่าจะต้องม้วนลิ้นหรือตัวดลิ้นขึ้น แต่ปรากฏในคัมภีร์เตตติรีย - เวทสาขา(๒/๓๗) (อ้างใน พระพรหมโมลี. ๒๕๕๒ : ๕๖) ว่า :

ชีวหคเคน ปติเวจยมृत्थนิ ภูวคเค ฯ

ในการออกเสียง ภู วรรค ให้ม้วนหรือตัวดปลายลิ้นขึ้นไปที่ปุ่มเหงือก ฯ

นักภาษาศาสตร์ตะวันตกจึงเรียกว่า Lingual หรือ Retroflex (Macdonell. ๑๙๗๔ : ๑๓) เสียงพยัญชนะระเบิดทั้งสี่ในวรรคนี้ จึงเป็นเสียงพยัญชนะระเบิดลิ้นม้วน (retroflex stop) และเสียงนาสิก ก็เป็นเสียงพยัญชนะนาสิกลิ้นม้วน (retroflex nasal)

(๔) พยัญชนะวรรคतन्तच्चे/तन्तยच्चे เป็นฐานฟัน (Dental) เกิดจากลิ้นส่วนหน้า (laminal) หรือปลายลิ้น (apical) กับฟัน (Dental) หรือปุ่มเหงือก (alveolar) ปัจจุบันเรียกว่า เสียงฟัน (apicodental) หรือเสียงปุ่มเหงือก (apico-Alveolar) หรือเรียกรวมว่าปุ่มเหงือกหรือฟัน (lamino - aveolo - Dental)

(๕) พยัญชนะวรรคओष्ठच्चे/ओष्ठयच्चे เป็นฐานริมฝีปาก (Labial) เกิดจากริมฝีปากบนและล่าง ปัจจุบันเรียกว่า เสียงริมฝีปาก (bilabial)

พยชนะ : ประเภทของเสียงพยัญชนะ (Phonation type)

พยชนะ แปลตามอักษรว่า ความพยายามในการออกเสียง หมายความว่า สภาวะของเส้นเสียง (State of the glottis) ที่เป็นกลไกเปิด-ปิด ให้กระแสลมไหลเข้าหรือไหลออกสู่ช่องปาก เพื่อให้อวัยวะที่เป็นฐานและกรณ์ ได้ทำหน้าที่แปรเสียงพยัญชนะเป็นเสียงประเภทต่าง ๆ (Manner of articulation)

๑. ชุดคำบรรยายในคัมภีร์บาลี

ข้อความในคัมภีร์รูปสัทธิตี และสัททนีติ ได้อธิบายว่า :

ปยตน์ สํวฺตาทิกรณวิเสโส ฯ (รูปสัทธิตี. ๒๕๐๗ : ๓, สัททนีติ สุตต. ๒๕๒๒ : ๒๓/๑๐)
การเคลื่อนไหวอวัยวะต่าง ๆ ก้นมีการปิดฐานและกรณ์เป็นต้น ชื่อว่าปยตนะฯ

คัมภีร์รูปสัทธิตีและสัททนีติ สุตตมาลา ได้อธิบายการบังคับกระแสลมไว้ ๔ แบบ ดังนี้

(๑) สํวฺตตะ : เสียงปิดสนิท (Glottis)

สํวฺตมการสฺส ฯ (รูปสัทธิตี. ๒๕๐๗ : ๓)

สํวฺตตฺ อการสฺส ฯ (สัททนีติ สุตต.. ๒๕๒๒ : ๒๓/๑๑)

การบังคับกระแสลมแบบปิด เช่น เสียง อ เป็นต้น ฯ

เสียงปิด เป็นการบังคับกระแสลมแบบปิด (Stricture of complete closure) มีกระบวนการแปรเสียง คือ (๑) อวัยวะส่วนล่างของปาก (กรณ์) เคลื่อนไหวไปจรดกับอวัยวะส่วนบนของปาก (ฐาน) ณ จุดใดจุดหนึ่งภายในช่องปาก และ (๒) เปิดปากปล่อยลมผ่านออกมาโดยเร็ว หรือระเบิด เรียกว่า สํวฺตตะ (เสียงปิด)

(๒) วิวัฏฺฐะ : เสียงเปิด/เสียดแทรก (Fricatives)

วิวัฏฺฐํ สรณํ สการทการมฺจ ฯ (รูปสัทธิตี. ๒๕๐๗ : ๓)

วิวัฏฺฐตฺ อการณํ สการทการมฺจ ฯ (สัททนีติ สุตต.. ๒๕๒๒ : ๒๓/๑๑)

การเปิดฐานและกรณ์ เป็นการบังคับกระแสลมแบบเปิด ของสระทั้งหลาย สฺ และ ท อักษร ฯ

เสียงเปิด เป็นการบังคับกระแสลมแบบเปิด (Stricture of approximation) มีกระบวนการแปรเสียง คือ (๑) อวัยวะส่วนล่าง (กรณ์) เคลื่อนไหวไปจรดอยู่ห่างกันพอประมาณกับอวัยวะส่วนบน (ฐาน) ณ จุดใดจุดหนึ่งภายในปาก และ (๒) ลมแทรกผ่านออกมาได้เรียกว่า วิวัฏฺฐะ (เสียงเสียดแทรก)

(๓) พุฏฺฐะ : เสียงปิดบางส่วน/เสียงกัก (Stops)

พุฏฺฐํ วคฺคานํ ฯ (รูปสัทธิตี. ๒๕๐๗ : ๓)

ฐานและกรณ์ที่กระทบแล้ว (ปิดและเปิดเป็นระยะ) เป็นการบังคับกระแสลม ของ พยัญชนะวรรคทั้งหลาย ฯ

เสียงกระทบ หรือเปิดบางส่วนมีกระบวนการแปรเสียง คือ (๑) อวัยวะที่เคลื่อนไหวได้ (กรณ์) กับอวัยวะที่เคลื่อนไหวไม่ได้ (ฐาน) จรดกันสนิทเพียงบางส่วน (Stricture of partial closure) และ (๒) จรดกันเร็ว ๆ แล้วเปิดออก ณ จุดใดจุดหนึ่ง ของอวัยวะภายในปาก เรียกว่า พยัญชนะ (กระทบ-ปิดสนิท)

(๔) อีสัมพยัญชนะ : เสียงเปิดบางส่วน/กึ่งสระ (Semivowels)

อีสัมพยัญชนะ ย ร ล วาน์ ฯ (รูปลัทธิ. ๒๕๐๗ : ๓)

ฐานและกรณ์กระทบกันนิดหน่อย เป็นการบังคับกระแสลมแบบเปิด ของ ย ร ล และ ๖ อักษร ฯ

เสียงเปิดบางส่วน เป็นการบังคับกระแสลมแบบปิด ๆ เปิด ๆ มีกระบวนการแปรเสียง คือ (๑) อวัยวะที่เคลื่อนไหวได้ (กรณ์) กับอวัยวะที่เคลื่อนไหวไม่ได้ (ฐาน) เคลื่อนไหวเข้ามา ประชิดกันพอประมาณ และ (๒) จรดกันแล้วเปิดออกหลายครั้งติดต่อกัน จุดใดจุดหนึ่งภายใน ปากเรียกว่า อีสัมพยัญชนะ (กระทบนิดหน่อย)

๒. คำอธิบายประเภทของเสียงพยัญชนะ

จากตารางที่ ๑-๒ ข้อ ๓ ได้แสดงประเภทของเสียงพยัญชนะไว้ ๓ ประเภท ได้แก่ นาลิก อสุม และอรรษระ ส่วนเสียงประเภทอื่นท่านแสดงในสูตรว่า “*ปยศน์ สฺวุตาภิกรณ วิเสโส* ฯ (รูปลัทธิ. ๒๕๐๗ : ๓, ลัทพ์นิตติ สุตต. ๒๕๒๒ : ๒๓/๑๐) สามารถสรุปตามลักษณะการ แปรเสียง (Manner of Articulators) ไว้ ๔ ประเภท คือ

(๑) เสียงมุกพยัญชนะ (Contact Consonants)

เสียงที่เกิดจากการใช้ฐานและกรณ์กักลมไว้ (Stops) ชั่วขณะ ทำให้ความกดลมจาก ปอดสูงขึ้น แล้วเปิดให้ลมที่กระทบ สัมผัส (พยัญชนะ) อยู่กับอวัยวะให้ระเบิดออกมาจากปากทันที ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า เสียงกัก (Stops) หรือระเบิด (Plosive) ได้แก่ พยัญชนะวรรค ๒๐ ตัว

(๒) เสียงนาลิก (Nasal)

เสียงนาลิก เป็นเสียงที่เกิดจากการออกเสียงในลักษณะที่เพดานอ่อน และลิ้นส่วนหลัง (Dorso-Velar) กักลมไว้ในคอหอยชั่วขณะ ทำให้ลมจากปอดผ่านช่องทางช่องปากไม่ได้ ความ

กดลมจากปอดสูงขึ้นแล้วลดลิ้นไก่ลง (Uvula) เปิดให้ลมออกจากช่องจมูกแทน ได้แก่ พยัญชนะ
ง ญ น ฌ ม

(๓) เสียงอรรธสระ (Semi-vowels)

เสียงเปิดบางส่วน ได้แก่การที่อวัยวะที่เคลื่อนไหวได้ (กรณ) พอประมาณ กับอวัยวะที่
เคลื่อนไหวไม่ได้ (ฐาน) จรดกันแล้วเปิดออกหลายครั้งติดต่อกัน จุดใดจุดหนึ่งภายในปาก หรือ
ฐานกระหนบนิดหน่อย (อีสัมพัญญะ) ได้แก่ ย ร ล ฤ วิชาภาษาศาสตร์เรียกเสียงนี้ว่า เสียงเลื่อน
(Glides) หรือ เสียงอรรธสระ/กึ่งสระ (Semi-vowels)

ที่เรียกอย่างนี้เกิดจากข้อเท็จจริงด้านสรีรวิทยาคาสตร์ที่ว่า เสียงสระจะเปิดช่องปากให้ลม
ผ่านออกได้สะดวก เสียงพยัญชนะจะมีการปิดกั้นอวัยวะ(ฐานกรณ)ไม่ให้กระแสลมผ่านได้สะดวก
แต่เสียง ย ร ล ฤ จะเปิดลมและปิดลมทั้งสองอย่างไปพร้อม ๆ กัน ไม่เข้าข่ายว่าเป็น เสียงสระ
หรือเสียงพยัญชนะ จึงเรียกว่า เสียงกึ่งสระ เสียงเลื่อน (อรรธสระ)

(๔) เสียงอุสุมะ/อุษมัน (Sibilants)

เสียงที่อวัยวะที่เคลื่อนไหวได้ (กรณ) จรดอยู่ห่างกันพอประมาณ กับอวัยวะที่เคลื่อนไหว
ไม่ได้ (ฐาน) ณ จุดใดจุดหนึ่งภายในปาก (ปิดไม่สนิทหรือเปิดไม่ห่าง) เปิดให้ลมแทรกผ่านออก
มาได้ (วิวัฏฐะ) ได้แก่เสียง ส ห ปัจจุบันเรียกว่า เสียงเสียดแทรก (Fricatives)

คุณภาพของเสียงพยัญชนะ (voice quality)

ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์แสดงคุณภาพของเสียงไว้ ๔ ลักษณะ ได้แก่ อโฆชะ โฆชะ
ลิลิต และธนิต แปลตามอักษรว่า เสียงไม่ก้อง เสียงก้อง เสียงเบา และเสียงหนัก ทำให้เข้าใจ
คลาดเคลื่อนว่า “เสียงเบาไม่ก้อง แต่เสียงหนักก้อง” ซึ่งเรื่องดังกล่าวเกี่ยวข้องกับกลไกกระแสลม
และสภาวะในการเปล่งเสียง ปรากฏในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์แล้ว

๑. ลักษณะลมหายใจ (Air stream)

สเรหิ ธนุนติ นทนตติ ธนิตาอิตยตโต ฯ

(พระมหายสเถระ. ๒๕๒๑ : ๒๒)

พยัญชนะบางพวก ชื่อว่าธนิตเพราะทรงไว้คือบันลือด้วยเสียงสระทั้งหลายฯ

เสียงลมหายใจ หรือที่ตำราสันสกฤตไวยากรณ์เรียกว่า ปฺราณ หมายถึง ลักษณะของกระแสลม จากแหล่งปอด (Plutonic air-stream) เป็นกระแสลมออก (regressive) กล่าวคือในขณะที่พูดออกเสียงนั้นมีการกลั่นลมหายใจไว้ และค่อย ๆ ผ่อนลมหายใจออกตามความยาวของถ้อยคำที่พูด แบ่งคุณสมบัติของเสียงดังกล่าวนี้เป็น ๒ กลุ่มคือ

๑.๑ อัลดฺปราณ : พยัญชนะกลุ่มลมหายใจน้อย

ลักษณะอัลดฺปราณ คือ พยัญชนะที่มีลมหายใจเบา, หย่อน หมายถึง เสียงพูดในภาษาที่มีกระแสลมหายใจพุ่งตามออกมาด้วยจำนวนน้อย หรือมีกลุ่มลมตามออกมาน้อย

- (๑) บาลีไวยากรณ์ เรียกว่า ลิตฺติล (มีลมเบา)
- (๒) สันสกฤตไวยากรณ์ เรียกว่า อัลดฺปราณ (ลมออกน้อย)
- (๓) วิชาภาษาศาสตร์เรียกว่า ไม่มีลม (Unaspirated)

๑.๒ มหาปราณ : พยัญชนะกลุ่มลมหายใจมาก

ลักษณะมหาปราณ คือ พยัญชนะที่มีลมหนัก หายใจแรง หมายถึง เสียงพูดในภาษาที่มีกระแสลมหายใจพุ่งตามออกมาด้วยจำนวนมาก หรือมีกลุ่มลมตามออกมามาก

- (๑) บาลีไวยากรณ์ เรียกว่า ธฺนิตฺ (ธฺวณิต) (มีลมหนัก)
- (๒) สันสกฤตไวยากรณ์ เรียกว่า มหาปราณ (ลมออกมาก)
- (๓) วิชาภาษาศาสตร์ เรียกว่า มีลม (Aspirated)

๒. ลักษณะความเด่นดังของเสียง (อุโฆษ)

เมื่อกระแสลมเคลื่อนที่จากปอด ผ่านเข้าสู่หลอดลมอันเป็นที่ตั้งของกล่องเสียง ซึ่งมีเส้นเสียงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญภายใน และผ่านช่องว่างของเส้นเสียง (Glottis) ขึ้นมาสู่ช่องว่างภายในปากและจมูกทำให้เป็นเสียงพูด (phonation)

(๑) ชุดของคำบรรยายในคัมภีร์

ลักษณะความก้องและไม่ก้องของเสียง อาจารย์ฝ่ายบาลี และสันสกฤตอธิบายความว่า “พยัตตนาทะ” ได้แก่ เสียงที่เปล่งออกมาอย่างชัดเจน, แจ่มแจ้ง, จัดจ้าน ดังข้อความในคัมภีร์ กัจจายนภทปกรณ ว่า :

พฺยตฺตนาเทน วุตฺตตฺตา โฆโส อิติ ปกาสิตา ฯ

(พระมหายสเถระ. ๒๕๒๑ : ๑๙)

เสียงที่ระบุ (ประกาศ) ว่าเป็น “เสียงก้อง” เพราะความเป็นเสียงที่เปล่งออกด้วยความ
เด่นดัง ๆ

ลักษณะความเด่นดังของเสียง จึงขึ้นอยู่กับลักษณะของเส้นเสียง (Vocal cords) หรือ
ลักษณะของช่องเส้นเสียง (Glottis) ส่วนเสียง อโฆชะ เป็นเสียงที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับเสียง
โฆชะนั่นเอง ในคัมภีร์กัจจายนเภทปกรณได้อธิบายความหมายของพยัญชนะ อโฆชะไว้ทำนอง
เดียวกัน ว่า :

อพยตตนาเทน อโฆสา อิติ สณณิตา ฯ

(พระมหายสเถระ. ๒๕๒๑ : ๑๙)

พยัญชนะบางพวก เรารู้ได้ว่าเป็นอโฆชะ เพราะเสียงไม่เด่นดัง ฯ

(๒) คำอธิบายคุณภาพเสียง

ในการแบ่งพยัญชนะวรรคในภาษาบาลี เสียงพยัญชนะ ๔ เสียงแรกในวรรคหนึ่ง ๆ
ไม่ว่าจะเป็นโฆชะหรืออโฆชะ จะมีเสียง ลีลิต-ธนิต เป็นคู่กัน

ตาราง ๖ หน่วยเสียงพยัญชนะวรรคภาษาบาลี

ประเภทเสียง ฐานกรณ์	ประเภทเสียง				นาสิก
	อโฆชะ		โฆชะ		
	ลีลิต	ธนิต	ลีลิต	ธนิต	นาสิก
กัณฐชะ	ก	ข	ค	ฆ	ง
तालुชะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
มฤทชะ	ฎ	ฏ	ฑ	ฒ	ณ
ทันตชะ	ด	ธ	ท	ถ	น
โอष्ठชะ	ป	फ	ภ	भ	ม

(๑) เสียงโฆษะ หรือเสียงก้อง (Voiced, sonant)

พยัญชนะตัวที่ ๒ และตัวที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ จำนวน ๑๐ ตัว เกิดจากกระบวนการแปรเสียงพูดในขณะที่เส้นเสียงทั้งสองข้างถูกดึงเข้าหากันไม่ปล่อยให้อากาศผ่านออกไปอย่างสะดวก เรียกว่าเส้นเสียงปิด อากาศจึงต้องดันผ่านเส้นเสียงขึ้นมาทำให้เส้นเสียงสั่น และอากาศก็สั่นสะท้อนตามไปด้วย เสียงจึงก้อง

(๒) เสียงอโฆษะ หรือเสียงไม่ก้อง (Voiceless, surd)

พยัญชนะตัวที่ ๑ และตัวที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ จำนวน ๑๐ ตัวเกิดจากกระบวนการแปรเสียงพูดในขณะที่เส้นเสียงทั้งสองข้างถูกดึงให้ห่างจากกันเป็นสภาวะปกติของลมหายใจ เรียกว่า เส้นเสียงเปิด อากาศผ่านออกไปอย่างสะดวกไม่กระทบเส้นเสียง เส้นเสียงไม่สั่น เสียงจึงไม่ก้อง

(๓) เสียงโฆษาโฆษวิมุติ

โฆษาโฆษวิมุติ แปลว่าพ้นจากความเป็นโฆษะและอโฆษะ ในการแบ่งพยัญชนะวรรคในภาษาทั้งสองนี้ เสียงพยัญชนะ ๔ เสียงแรกในวรรคหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นโฆษะหรืออโฆษะ ล้วนมีเสียง ลิลิต-ธนิต เป็นคู่กัน

ส่วนเสียงนาสิกตามธรรมชาติเป็นเสียงโฆษะ แต่จากตาราง ๖ ไม่จัดเป็นทั้งโฆษะและอโฆษะ สืบค้นไม่พบว่ามีชุดคำบรรยายภาษาปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไหนบ้าง และมีรายละเอียดอย่างไร ?

บทสรุป

การศึกษาภาษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจและอธิบายเป็นภาษารวมมาให้คนทั่วไปเข้าใจ เป็นจุดมุ่งหมายเดิมแท้ที่ได้ส่งมอบจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง รวบรวมจากคนรุ่นปัจจุบัน เพื่อส่งมอบต่อไปสู่นาคต และเป็นเงื่อนไขอีกข้อหนึ่งของการดำรงอยู่หรือเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนา

จากชุดของคำบรรยายลักษณะภาษาในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ประเภทสูตรมีกัจจายนะ ลัทธินิติ รูปลัทธินิติ ซึ่งได้บรรยายเรื่องสรีรศาสตร์เป็นข้อ ๆ (สูตร ๆ) ตามแบบสันสกฤตไวยากรณ์

อักษรายายี ของปาณินิครอบคลุมประเด็นอวัยวะที่สัมพันธ์กับการพูด องค์ประกอบในการเปล่งเสียงพูด และประเภทและจุดที่เกิดเสียงพยัญชนะ มีเนื้อหาสาระอันเดียวกันกับวิชาภาษาศาสตร์ ปัจจุบัน จะต่างเพียงยุคของภาษาและภาษาที่ใช้บรรยายคนละตระกูลเท่านั้น จึงเป็นเรื่องที่นักศึกษาวาลีไวยากรณ์จะต้องให้ความสนใจใ่วิธีการของศาสตร์สมัยใหม่

บทความนี้มีเวลาจำกัดจำเขี่ยและเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการศึกษาเท่านั้น เรื่องที่ควรอภิปรายมีอีกมาก เช่น อักษรเกิด ๒ ฐานได้อย่างไร นิคคหิตเป็นเสียงนาสิกบริสุทธีอย่างไร เป็นโฆชะหรือโฆชะะ รวมทั้งสระมี ๘ เสียงตามมติคัมภีร์กัจจายนะ มี ๑๐ เสียงตามมติโมคคัลลานะ หรือเป็นเพียงการหลีกถ้อย/ลับหลีกตามธรรมชาติของภาษา เป็นต้น ฯ

บรรณานุกรม

- พระพุทธอัปปิยเถระ รจนา, สิริ เพชรไชย ปรีวรรัต. **รูปสัทธิปกรณ์**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ. ๒๕๐๗.
- พระพรหมโมลี (สมศักดิ์). **อักษรวีธีและการออกเสียงภาษาบาลี**. (เอกสารประกอบการบรรยาย การฝึกซ้อมอบรมและสอบความรู้พระอุปัชฌาย์ รุ่นที่ ๔๔ วันที่ ๑-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ ณ วัดสามพระยา กรุงเทพฯ ฯ. (อัดสำเนา)
- พระมหาสเถระ. **กัจจายนเภทปกรณ์**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. ๒๕๒๑.
- พระโมคคัลลานมหาเถระ. **โมคคัลลานวุดติวิวรรณปณจิก**. ลำปาง : สำนักเรียนวัดท่ามะโอ. ๒๕๒๑. อัดสำเนา.
- พระสัทธัมมสิริเถระ รจนา, พระมหานิมิต ฐมมสาโร แปล. **สัททตถเภทจินตา**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- พระอัครวังศาจารย์. **สัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. ๒๕๒๒.
- Bode, M.H. **The Pāli Literature of Burma**. Rangoong : Burma Reseach Society, 1965.
- Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. Trans. Ghosh Batakrishna. 2nd ed. Delhi : Oriental Books Reprint Coporation, 1968.
- Phinit-akson, Vinit. **Trends in Linguistics : a history of the main developments inlinguistic research**. Banglok : Thammasat University Press, 1976.